

Privatisering og kapping á føroys

VINNUKRONIKKUR

Jákup Egholm Hansen

Privatisering av almennum fyrítøkum hevur staðið á politisku dagsskránni í fleiri ár. Niðanfyri eru hugleiðingar um kappingina á føroyska figgingarmarknaðinum, ið eru grundaðar á spurnarkanning í 2004 millum vinnukundar hjá føroyskum figgjarstovnum.

Privatiseringsrákið

Rákið seinastu nógvu árin hevur verið, at tað er skeivt at tað almenna hevur ávirkingandi ognarluttøku í vinnulívinum. Hetta er niðurstøðan í "Frágreiðing um at einskilja fyrítøkur landsins" frá 2001. Búskapar- og aðrir serfrøðingar lýsa í henni fyrst og fremst persónligu fatan sína, men samstundis tykist eisini sum at tað innan politisku skipanina er rímiliga stór undirtøka fyri, at ávirkingandi ognarluttøkan hjá tí almenna í vinnulívinum skal minkast.

Men frágreiðingin viðger tó ikki allar vinklar í hesum málið, og reisir m.a. hesar spurningarnar:

- er samanhangur millum eigaraskarðan og figgjarlig úrslit?
- fær privatisering avleiðingar fyri kappingina á føroyska figgingarmarknaðinum?
- hvat siga brúkarar um kappingarstöðuna á føroyska figgingarmarknaðinum?

Hví er almenni ognarparturin so stórur ?

Sambært hagtølum frá 1999 áttu almennar fyrítøkur 1,5 mia. av kr. 4,3 mia. - tvs. uml. 35%. av eginpeninginum í føroyskum vinnufeløgum. Umframt eginpening í partafeløgum eigur tað almenna eisini munandi eginpening í ymsum vinnurekandi grunnum og størri stovnum.

Ein av avleiðingunum av rembingunum á føroyska kapitalmarknaðinum í samband við kreppuna fyrst í 90'unum varð, at almenni ognarparturin av føroyska kapitalmarknaðinum gjørdist uppáttur stórr. Føroya Banki gjørdist almenn ogn umvegis Figgjargrunnin frá 1992, og Framtaksgrunnurin bleiv settur á stovn at fáa gongd á vinnulívið aftur. Hetta er tó

ikki einasta ferðin, at kreppur hava ført til at almennu Føroyar eru komnar uppí figgingarvirksemi. Kjølbroy-fyrítøkan bleiv bjargað við eini almennari loysn - Føroyagrunninum frá 1971. Og tá kreppan leikaði á í Føroyum miðskeiðis í 50'unum, og bankar og sparikassar ikki megnaðu at figgja fiskiflotan, førði hetta til stovnanina av Færøernes Realkreditinstitut. Hetta var sostatt ein støða sum ikki minti sørt um støðuna um 40 ár seinni, sum førði til stovnanina av Framtaksgrunninum.

Bæði tey, sum eru fyri, og tey, sum eru ímóti at tað almenna er partur av føroyska kapitalmarknaðinum, eiga at seta sær spurningin, hvørjar avleiðingarnar høvdu verið fyri Føroyar, um ikki Føroya Banki bleiv bjargaður; fyri Klaksvík, um ikki Kjølbroy-fyrítøkan bleiv bjargað, og fyri føroyska búskapin sum heild, um ikki Realurin tók um endan í 50'unum.

Nýttist feløgnum eigarar?

Men hvønn týðning hevur eigaraskarðin fyri figgjarligu úrslitini hjá fyrítøkum? Íleggjarar kunnu grovt sagt býttast upp í tveir bólkar: - institutionellar íleggjarar (t.d. tryggingarfeløg, pensjónsgrunnar og bankar) og strategiskar íleggjarar við langsiktaðum tilknýti til fyrítøkuna (t.d. privatir partaeigarar, íløgufeløg og vinnuligir íleggjarar).

Tá vit ikki enn hava virkandi virðisbrævamarknað í Føroyum, ber ikki til at gera statistiskar kanningar av, hvussu føroyskar fyrítøkur klára seg á partabrævamarknaði. Men júst hesin spurningur er granskadur í øðrum londum. Í Norðureuropa er tað rættuliga vanligt fyribrygdi, at stórir grunnar eru stórir partaeigarar í børsskrá-settum fyrítøkum, sokallaðir strategiskir íleggjarar. Sum dømi kunnu nevast Carlsberg-fondurin og Lønmodtagernes Dyrtidsfond í Danmark, IKEA í Svøríki, Carl Zeiss og Krupp í Týsklandi. Bert í Danmark stóðu slíkir grunnar fyri 1/6 av øllum handlum á Københavns Fondsbørs í tíðarskeiðnum 1996-99.

Niðurstøðan av kanning í Danmark fyri árin 1996-99 vísir, at fyrítøkur har grunnar eiga stórar partar

av partapeninginum, klára seg minst líka væl, ella kanska heldur betur í samband við virðisbrævahandil á børsinum, sum fyrítøkur við vanligum eigarum. Ein onnur kanning fyri árin 1982-1992, sum ikki bygdi á virðisbrævahandil á børsinum, men einans á vanligar roknskaparligar analysur og lyklatøl, kemur til somu niðurstøðu. Við øðrum orðum er tað onki sum týðir uppá, at argumentið um, at fyrítøkur eru best ríknar tá meginparturin av partapeninginum er á privatum hondum, er prógvað.

Úrslitini av hesum kanningum kann tulkast á tann hátt, at gongd leið hjá landsstýrinum í samband við privatiseringar av almennum fyrítøkum í Føroyum kann verða, at landsstýrið umleggur allar sínar fyrítøkur og grunnar til partafeløg sum verða skrásett á føroyska ella einum øðrum virðisbrævamarknaði, og at partapeningurin í øllum hesum feløgum síðani verða lagdur í ein ella fleiri sjálvstøðugar vinnurekandi grunnar, leysar av politisku skipanini, sum skulu umsita sølu og keyp av virðisbrøvum. Slíkur grunnur fer at rinda landskassanum skatt av vinningi, og kann harumframt luta út av vinningum til gransking og onnur samfelagsgagnlig endamál. Samstundis fæst ein meira skipað privatiseringstilgongd, har ikki heilar fyrítøkur verða seldar í einum, ið hevði drenað nógvan kapital úr verandi vinnum.

Privatisering og avleiðingar fyri kappingina á føroyska kapitalmarknaðinum?

Será viðkomandi spurningur í samband við privatisering av almennum fyrítøkum er, hvørjir keypararnir verða. Føroya Banki, sparikassarnir og Tryggingarfelagið Føroyar eru helst einastu institutionellu íleggjarar í Føroyum, sum hava figgjarliga orku at keypa stórar partar av almennu fyrítøkunum. Um nøkur ár fara pensjóns-

grunnar ivaleyst eisini at hava so nógv fæ um hendi, at teir kunnu gera slíkar íløgur.

Ivaleyst er tó, at vit eisini í Føroyum fara at hava stóra konsentratióin av eigarun-

um í vinnulívinum. Tað í sær sjálvum nýttist ikki at verða ringt. Men merkir hetta, at kappingin í føroyska figgingarheiminum minskar, so er tað ikki til fyrimuns fyri kundarnar.

Hugsast kann, at onkur av verandi peningastovnum keypir so mikið av Húsalánsgrunninum og Realinum, at teir stýra hesum útlánarum, og tað merkir munandi skerjing av kapp-

Spurningur	Ja /Positivt		Nei /Negativt		Veit ikki /Ikki týðning		Tilsamans	
	Tal	%	Tal	%	Tal	%	Tal	%
Er nógv kapping millum peningastovnarnar?	16	24%	35	53%	15	23%	66	100%
Støða til fulla privatisering?	17	26%	11	17%	38	58%	66	100%
Støða til víðkað samstarv við føroyskan samstarvsfelaga?	15	23%	17	26%	34	52%	66	100%
Støða til avtøku av figgjargrunni?	1	2%	46	70%	19	29%	66	100%